

Лав Николајевич Толстој

РАТ И МИР

ТОМ ТРЕЋИ

Едиција
КЛАСИЦИ

Наслов оригинала
Л. Н. ТОЛСТОЈ
ВОЙНА И МИР

Издательство „Художественная литература”
Москва 1962

Превели
Милован и Станка Глишић

Лав Николајевич Толстој

РАТ И МИР

ТОМ ТРЕЋИ



ОТВОРЕНА КЊИГА
Београд, 2021.

ДЕО ПРВИ

I

Крајем 1811. године почело је у западној Европи јаче наоружавање и прикупљање војске, а 1812. године та се војска — милиони људи (рачунајући и оне који су превозили и хранили војску) крену са Запада на Исток, према границама Русије, на којима се, исто тако од 1811. године, прикупљала руска војска. Дванаестог јуна војска западне Европе пређе границе Русије и поче рат, то јест, одигра се догађај противан људском разуму и свој људској природи. Милиони људи чинили су једни другима тако небројено много злочина, превара, издајстава, крађа, прављења и издавања лажних новчаница, грабежа, паљевина и убистава, да их за читаве векове не може скупити хроника свих судова на свету, и у том периоду времена људи који су то чинили нису то сматрали за преступ.

Шта је изазвало тај необични догађај? Какви су му били узроци? Историчари с наивним поуздањем говоре да су узроци тога догађаја: увреда нанесена херцегу Олденбуршком, непоштовање континенталног система, властољубље Наполеоново, тврдоглавство Александрово, погрешке дипломата итд.

Дакле, требало је само да су се Метерних, Румјанцев или Таљеран лепо потрудили да између царевих примања и раута напишу мало вештије акт, иди да је Наполеон писао Александру: „Monsieur mon frère, je consens à rendre le duché au duc d'Oldenbourg”,¹ — и рата не би било.

Разумљиво је што је ствар тако изгледала савременицима. Разумљиво је што се Наполеону чинило да су енглеске интриге

¹ Господине брате, пристајем да се врати херцегство херцегу од Олденбурга.

биле узрок рату (као што је говорио на острву св. Јелене); разумљиво је што је члановима енглеског парламента изгледало да је узрок рату било властољубље Наполеоново; што је принц Олденбуршком изгледало да је узрок рату било насиље извршено према њему; што се трговцима чинило да је узрок рату био континентални систем који упропашћује Европу; што се старим војницима и генералима чинило да је главни узрок био то што је неопходно било да се они употребе у рату; што је легитимистима у то време изгледало да је неопходно повратити опет *les bons principes*, а дипломатима се у то време чинило да се све догодило због тога што није довољно вешто сакривен од Наполеона савез Русије са Аустријом од 1809. године и што је био невешто написан меморандум под № 178. Разумљиво је што је савременицима изгледало да су ово били узроци и да је било још небројено, бескрајно много узрока, чија множина зависи од небројено различних тачака посматрања. Али нама потомцима, који посматрамо у пуном обиму огромност одиграног догађаја и истражујемо његов прост и страشان смисао изгледају ти узроци недовољни. Нама је неразумљиво како су могли милиони људи-хришћана убијати и мучити једни друге зато што је Наполеон био властољубив, Александар тврдоглав, политика Енглеске лукава а херцег Олденбуршки увређен. Ми не можемо да разумемо какву везу имају те околности са самим фактом убијања и насиља; зашто је хиљадама људи с другог краја Европе, због тога што је херцег увређен, убијало и упропашћавало људе по смоленској и московској губернији и било убијано од ових.

Нама потомцима који нисмо историчари, који нисмо занесени процесом истраживања, па зато с непомућеним здравим разумом посматрамо тај догађај, изгледа да он има небројено много узрока. Што више улазимо у истраживање узрока, тиме нам се више њих открива, и сваки посебно узет узрок или читав низ узрока изгледају нам сами за себе подједнако тачни, а подједнако погрешни кад се узме њихова ништавност према замашности догађаја и подједнако погрешни кад се узме да нису могли својим утицајем (без учешћа свих осталих узрока што су се стекли) изазвати догађај који се одиграо. А такав узрок, као што је отказ Наполеонов да уклони своју војску преко Висле и да врати херцегство Олденбург, изгледа нам као жеља или нежеља ма

ког француског каплара да ступи по други пут у војску: јер кад тај каплар не би хтео ићи у војску и кад не би хтео ни други, ни трећи, ни хиљадити каплар ни војник, онда би за толико мање људи било у Наполеоновој војсци, и не би могло бити рата.

Да се Наполеон није нашао увређен захтевом да одступи преко Висле и да није заповедио трупима да иду напред, не би било рата; али да сви сержани нису пожелели да поново ступе у војску, ни онда не би могло бити рата. Исто тако не би могло бити рата да није било енглеских интрига, и да није било херцега Олденбуршког, и да се Александар није осетио увређен, и да није било апсолутистичке власти у Русији, и да није било француске револуције, и за њом диктатуре и империје, и свега оног што је изазвало француску револуцију, и тако даље. Без ма кога од тих узрока не би ништа могло бити. Дакле, сви ти узроци — милијарде узрока — стекли су се зато да створе оно што је било. И дакле ништа није било изузетан узрок догађају, него се догађај морао догодити само зато што се морао догодити. Морали су милиони људи, одрекавши се својих људских осећања и свога разума, ићи са Запада на Исток и убијати себи сличне људе, исто онако као што су пре неколико векова ишле гомиле људи са Истока на Запад и убијале себи сличне људе.

Поступци Наполеонови и Александрови, од чије је речи, како се чинило, зависило хоће ли се догађај одиграти или се неће одиграти — били су онако исто мало својевољни као и поступци сваког војника, који је ишао у рат зато што је извукао коцку или што су га потерали. То није могло бити друкчије због тога што је, да би воља Наполеонова и Александрова (оних људи од којих је, као што је изгледало, зависео догађај) била испуњена, било неопходно да се стекну небројене околности, од којих да није било једне, догађај се не би могао одиграти. Било је неопходно да милиони људи у чијим је рукама била истинска снага, да они војници који су пуцали, вукли провијант и топове, пристану да испуне ту вољу појединих и слабих људи и да буду доведени до тог пристанка небројеном множином сложених, разноликих узрока.

Фаталност је неизбежна у историји зато што се њоме објашњавају неразумне појаве (то јест, оне којима ми не схватамо

разумност). Што се ми више трудимо да разумно објаснимо те појаве у историји, тиме нам оне постају неразумније и непојамније.

Сваки човек живи за себе, користи се слободом да постигне своје личне циљеве и осећа свим својим бићем да може одмах да учини или да не учини такав и такав акт; али чим га он учини, одмах тај акт, извршен у извесном моменту времена, постаје неповратан и бива својина историје, у којој он нема слободног, него унапред одређеног значаја.

Сваки човек има две стране живота: живот лични, који је утолико слободнији уколико су му интереси апстрактнији, и живот стихијски, живот гомиле, у коме човек неизбежно врши прописане му законе.

Човек живи свесно за себе, а служи као несвесно оруђе за постизавање историјских, општих људских циљева. Извршен поступак не може се повратити и његово дејство, кад се стекне у извесном времену заједно са милионима дејстава других људи, добија историјски значај. Што је више на друштвеној лествици, што је више везан с великим људима, тим више има власти над другим људима, тим је очевиднија одређеност и неизбежност сваког његовог поступка.

*„Срце је владаочево у руци бојској.”
Владалац је — роб историје.*

Историја, то јест, несвестан, општи, масовни живот човечанства служи се сваким тренутком владаочевог живота као оруђем за своје циљеве.

При свем том што се Наполеону сад, 1812. године, чинило више него икад да до њега стоји *verser ou non verser le sang de ses peuples*² (као што му је Александар писао у последњем писму), он није био никад више него сад подложен оним неизбежним законима који су га нагонили да (радећи, као што је њему изгледало, по својој вољи) ради за општу ствар, за историју, оно што се морало одиграти.

Људи са Запада кретали су се на Исток да убијају једни друге. И, по закону стицаја узрока, накупило се само собом и

2 Проливати или не проливати крв својих народа.

стекло с тим догађајем хиљадама ситних узрока тог покрета и рата: прекори што се не одржава континентални систем, па херцег Олденбуршки, па кретање војске у Пруску, које је (како се учинило Наполеону) предузето само зато да се добије оружани мир, па љубав и навика француског императора на рат, која се подударила с расположењем његовог народа, па занос од грандиозних припрема, па трошкови око припрема, па потреба да се добију такве користи које би подмириле те трошкове, па почасту у Дрездену које су му занеле памет, па дипломатски преговори који су, по мишљењу савременика, вођени са искреном жељом да се дође до мира а који су само вређали самољубље и једне и друге стране, па милиони милиона других узрока што су се накупили пред догађај који се морао одиграти и стекли се с њим.

Кад јабука сазри и падне — зашто падне? Да ли зато што тежи земљи, да ли зато што јој се срж осуши, да ли зато што се суши на сунцу, што је тешка, што је отресао ветар, или зато што се дечку који стоји под њом прохтело да је поједе?

Ни једно од тога није узрок. То је све само стицај оних услова под којима се одиграва сваки животни, органски, стихијски догађај. И онај ботаничар што нађе да јабука пада зато што јој труне ткиво и томе слично имаће право онако исто као и онај дечко који стоји под њом и који ће рећи да је јабука зато пала што је он зажелио да је поједе и што се молио богу да падне. Исто тако имаће право и неправо и онај који каже да је Наполеон пошао у Москву зато што је то хтео и да је пропао зато што је Александар хтео да он пропадне; као што ће имати право и неправо онај који каже да је поткопано и оборено брдо од милион пудова пало зато што је последњи радник ударио под њим последњи пут пијуком. Такозвани велики људи су у историјским догађајима етикете што дају назив догађају, а тај назив, као и етикете, најмање има везе са самим догађајем.

Свако њихово дејство, што њима самим изгледа својевољно, у историјском смислу није својевољно, него је у вези са целим током историје и одређено од памтивека.

II

29. маја пошао је Наполеон из Дрездена, где је боравио три недеље, окружен двором састављеним од принчева, херцега, краљева и чак једног императора. Пред полазак Наполеон се показао љубазан према принчевима, краљевима и императору који су то заслуживали, покарао је краљеве и принчеве који му нису радили по вољи, обдарио је својим (то јест, отетим од других краљева) бисером и брилијантима царицу аустријску и, загрливши нежно царицу Марију Лујзу, као што вели његов историчар, оставио ју је ожалашћену растанком, који она — та Марија Лујза, која је сматрана за његову жену, иако му је у Паризу остала друга жена — како је изгледало, није могла поднети. Иако су дипломати још чврсто веровали да може бити мира и усрдно радили да то постигну, иако је император Наполеон писао писмо императору Александру и називао га *Monsieur mon frère* и искрено уверавао како он не жели рат и како ће га увек волети и поштовати — он је ипак ишао војсци и на свакој станици издавао нове наредбе, којима је био циљ да убрзају кретање војске од Запада ка Истоку. Он је путовао путничким колима са шест коња, окружен пажевима, ађутантима и пратњом, поштанским друмом преко Познања, Торна, Данцига и Кенигсберга. У сваком том граду дочекивало га је хиљадама људи са узбуђењем и одушевљењем.

Армија се помицала са Запада на Исток, а тамо су и њега носила кола са шест коња који су се на свакој станици мењали. Десетог јуна стигао је војску и ноћио у виљковијској шуми, у стану спремљеном за њега, на имању једног пољског грофа.

Сутрадан је Наполеон претекао војску, дошао фијакером до Њемена, па, да би разгледао место за прелаз, преобукао се у пољску униформу и изишао на обалу.

Кад је Наполеон угледао на оној страни козаке (*les Cosaques*) и бескрајне степе (*les steppes*), усред којих је била *Moscou la ville sainte*,³ престоница царевине налик на скитску државу, куда је ишао Александар Македонски — он је, изненадно за сваког и

3 Свети град Москва.